

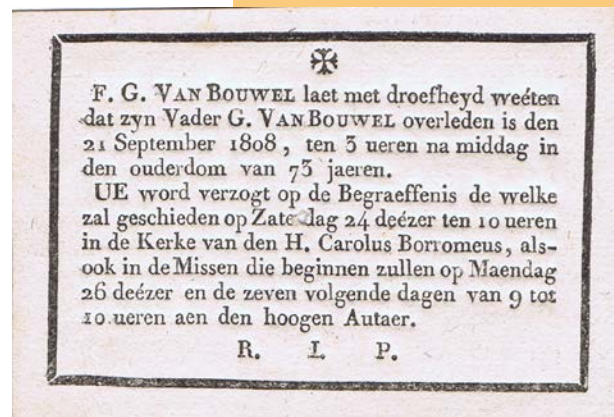
Erg zeldzaam zijn ze, doodskaartjes uit het begin van de 19de eeuw. De vondst en aanschaf van 320 van deze kleine drukwerkjes (allen uit Groot-Antwerpen) is dus voldoende reden om hieraan een nieuwsbrief te wijden.

Een terugblik naar de negentiende eeuw...

De verwerving van 320 doodskaarten en 180 huwelijksaankondigingen uit de periode 1804 – 1825 geeft aanleiding tot onderstaand artikel van de hand van Steven van Impe, licentiaat in de geschiedenis, master in de informatie- en bibliotheekwetenschap en wetenschappelijk medewerker aan de Erfgoedbibliotheek Hendrik Conscience (Antwerpen).

Doodskaarten

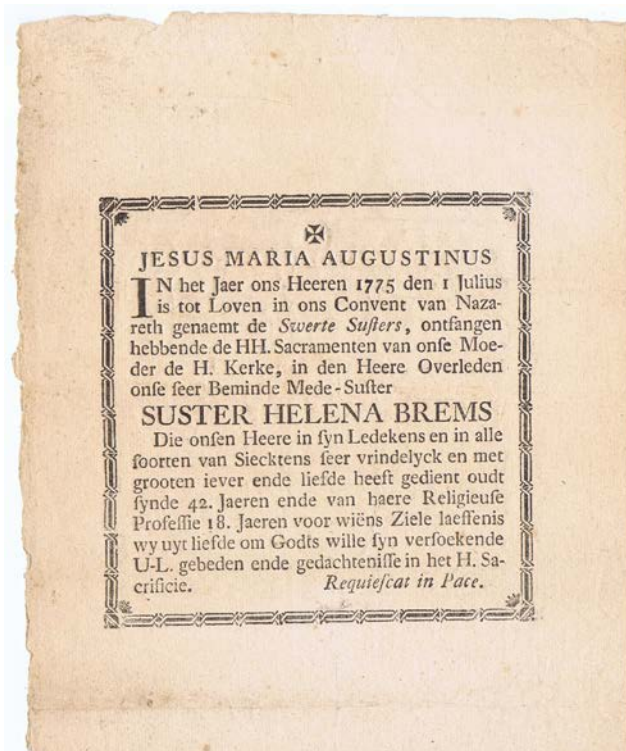
In het midden van de achttiende eeuw ontstond in onze gebieden de gewoonte om het overlijden van een naaste te communiceren door middel van zogenaamde doodskaarten. Het was vooral een stedelijk fenomeen: in kleinere dorpsgemeenschappen was iedereen op de hoogte van het sterfgeval, ondermeer door het luiden van de doodsklok. De oudste bewaarde doodskaarten stammen uit de adel en hoge burgerij, en van kloosterorden. In de collectie van de Historische Drukkerij bevindt zich bijvoorbeeld een doodskaart, op papier en vierkantig van vorm, van de zwartzuster Helena Brems, gestorven in Leuven in 1775.

Het is erg moeilijk om het belang van dit soort efemeer drukwerk in te schatten. In de eerste plaats is er enorm veel materiaal gewoon niet bewaard; wat er dan bewaard is, zit verscholen in verschillende archieffondsen, bij verzamelaars of in de collecties van heemkundige kringen. Bovendien vermelden de doodskaarten zelden een drukkersnaam. Via archiefonderzoek kunnen we toch wat meer te weten komen.

Zo bewaart het Antwerpse Felixarchief een kasboek van Petrus Joannes Parys. Die had van 1759 tot 1784 een boekhandel en drukkerij genaamd 'De Gulden Tralie' aan de Antwerpse Melkmarkt. Parys blijkt naast boeken vooral veel papier (schrijfpapier, sierpapier, meubelpapier, karton, ...) verkocht te hebben. Een andere belangrijke bron van inkomsten was het drukwerk op bestelling: naamkaartjes, briefpapier, aankondigingen, affiches en dus ook doods-aankondigingen. Vooral de religieuze instellingen waren wat dat betreft goede klanten. Zo drukte Parys tussen mei 1781 en juli 1783 niet minder dan acht doodsbriefjes voor de paters Dominicanen, telkens voor een bedrag van 2 gulden en 2 stuivers. Eén keer wordt vermeldt dat het om een oplage van 350 doodskaarten gaat.

De Antwerpse Erfgoedbibliotheek Hendrik Conscience (EHC) bezit drie doodskaarten van het einde van de achttiende eeuw, eveneens van religieuze instellingen. Die hadden het in die

periode erg moeilijk: door de opeenvolgende hervormingen van Jozef II en de Franse revolutie hadden ze een groot deel van hun rijkdom moeten afstaan. Dat blijkt ook uit de doodskaarten. De drie exemplaren in de EHC zijn immers niet op naam van de overledene gedrukt, maar als blanco formulieren die met de hand werden ingevuld. Zo konden de kosten gedrukt worden.

Misschien is het drukken van doodskaarten op de achterkant van speelkaarten, een eigenaardigheid die eveneens in de laatste decennia van de achttiende eeuw voorkomt, eveneens een manier om kosten te besparen. In de collectie van de Historische Drukkerij bevinden zich vier dergelijke doodskaarten, twee gedrukt door de Turnhoutse drukker Corbeels, één door de Brusselaar Vleminckx, en één anoniem maar vermoedelijk gedrukt in Bergen. Het verschijnsel was dus wijd verspreid.

De vroegste doodskaarten waren soms nogal barok van opmaak, en gebruikten veel typografische ornamenten met funeraire symbolen: doodskoppen met een kruis van knekels, neerwaarts gerichte toortsen, een zandloper met vleugels ('de tijd vliegt'), zelfs gekruiste spades komen frequent voor. Rond 1800 werden doodskaarten soberder en kwam de eenvoudige rouwrand op.

Die soberheid was echter van korte duur. Vanaf 1840 gingen de kaarten meer en meer gebruik maken van de lithografie, en ontstond de typische romantische doodskaart met - vaak melodramatische - illustraties. Met de chromolithografie, en ondermeer met gouddruk, werden de doodskaarten volop geïntegreerd in de neogotische kunst. Er werd geëxperimenteerd met drukken in negatief, in witte of zilverkleurige inkt op zwart karton. In Gent werden enkele eigenaardige doodsbriefjes met zoekplaten aangetroffen: in een treurwilt zijn vijf profielen te vinden.

Vanaf ongeveer 1860 kwam naast de doodskaart de nog steeds bekende doodsbrief op, die uiteindelijk de doodskaart zou verdringen als belangrijkste mededeling van het overlijden. Naast het doodsbericht ontwikkelden zich ook andere manieren om het overlijden te communiceren: aanzeggers moesten verwanten het slechte nieuws brengen, het sterfhuis werd met rouwlinten uitgedost. Vanaf 1800 ontstond ook het doodsbericht in kranten. In Brabant (Leuven, Mechelen en Brussel) werd in dezelfde periode ook het doodsprentje gebruikt om het overlijden aan te kondigen en mensen uit te nodigen op de begrafenis.

Het is misschien een beetje macaber, maar ook overlijdensberichten bieden een boeiende blik op het verleden!

Steven Van Impe

*Zondag 23 september (radio 2-feestdag)
open van 10 tot 17 uur
Steenweg op Mol 84,
2300 Turnhout*

Verborgen architectuurschat

In het kader van Turnhout Cultuurstad van Vlaanderen 2012 loopt dit najaar in Turnhout een retrospectieve tentoonstelling over Jozef Schellekens, voormalig provinciaal architect van Antwerpen en ontwerper van onder meer het openluchttheater van het Rivierenhof in Deurne en het strandcomplex aan het Zilvermeer in Mol. De tentoonstelling, die plaatsvindt in de beschermde woning van Jozef Schellekens, gelegen aan de Steenweg op Mol 66, brengt het leven en werk van de architect in kaart. Luc Vanhout van het architectenbureau Architects in Motion is de bezieler van het project. Bezoek is mogelijk iedere woensdag en zondag van 13 tot 18 uur.

www.jozefschellekens.be

Jaarthema

'Turnhoutse mannekenbladen'

Bezoek de tentoonstelling!

Openingsdagen 2012

september		23
oktober	7	21
november	4	18
december		2

Telkens open van 13 tot 17 uur.
Vrije toegang

HISTORISCHE DRUKKERIJ TURNHOUT

Steenweg op Mol 84 – 2300 Turnhout

Telefoon: +32 (0) 14 42 00 34

e-mail: info@historischedrukkerij.be

www.historischedrukkerij.be